

О.П. Волосовець

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ

ВІДОМІ ТА МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ ALMA MATER (до 180-річчя від дня заснування Національного медичного університету імені О.О. Богомольця)

О.П. Волосовець

Цьогоріч Національний медичний університет імені О.О. Богомольця відзначатиме 180-річчя від дня заснування. У статті подано короткий нарис про історичний шлях столичного медичного закладу вищої освіти від факультету Імператорського університету Святого Володимира до Київського медичного інституту, згодом Українського державного медичного університету, а нині — Національного медичного університету (всі останні імені О.О. Богомольця).

Ключові слова: медичний факультет, Імператорський університет Святого Володимира, Київський медичний інститут імені О.О. Богомольця, Український державний медичний університет імені О.О. Богомольця, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця.

*На древній Київській землі,
В самому серці України
Створили мудрі вчителі
Славетну школу медицини.
Під сяйвом доброї зорі
Зростає юнь талановита:
З великим серцем лікарі —
Живі нащадки Агапіта
(З Гімну Національного медичного
університету імені О.О. Богомольця
авторства професора Ф.О. Тишка)*

У вересні 2021 р. медичним загалом країни та зарубіжжя відзначатиметься знаменна дата в історії Національного медичного університету (НМУ) імені О.О. Богомольця — 180-річчя від дня його заснування. За цей час пройдено яскравий історичний шлях від медичного факультету Імператорського університету Святого Володимира до Київського медичного інституту (КМІ) імені О.О. Богомольця, згодом — Українського державного медичного університету імені О.О. Богомольця, а нині — славного НМУ імені О.О. Богомольця.

Історія нашого університету була нерозривно пов'язана з історією України та уквітчана сузір'ям імен видатних учених-медиків, лікарів та освітян: Пирогова, Караваєва, Козлова, Вальтера, Троїцького, Хржонщевського, Беца, Перемежка, Чаговця,

Мерінга, Цицуріна, Матвеева, Рейна, Мінха, Обрацова, Сікорського, Високовича, Чернова, Підвисоцького, Скліфосовського, Суботіна, Стражеска, Волковича, Дітеріхса, Кисіля, Гедройц, Кримова, Яновського, Богомольця, Фінкельштейна, Балабан, Кольнер, Медведя, Буйка, Підгаєцького, Губергріца, Іванова, Корчак-Чепурківського, Лур'є, Зазибіна, Зайка, Комісаренка, Амосова, Ромоданова, Лаврика, Марзеева, Коломійченка, Калініченка, Братуся, Маньковського, Спірова, Хохол, Кульчицького, Грандо, Мілька, Дяченка, Громашевського, Шахбазяна, Ліхтенштейна, Пучківського, Дудко, Баранника, Черкеса, Гончарука, Возіанова, Грицюка, Бурчинського, Пелешука, Сідельникова, Коляденка, Гудзенка, Чеботарьової, Андрушук, Концевич, Кисельової, Бобрика, Кефелі, Мощика, Гоца, Сокол, П'ятака, Земскова, Черенька, Усенка, Яроша, Шаніна, Чекмана, Данилевського, Криштаба, Бернацького, Благодарова, Мохнюка, Балтайтиса, Хмелевського, Биця, Степанківської, Фоміна, Глумчера, Майданника, Свінцицького, Черкасова та багатьох інших.

Їхні традиції достойно продовжують наукові школи визначних українських академіків та професорів університету — Цимбалюка, Широбокова, Яворовського, Романенка, Нетяженка, Венцківського, Чалого, Захараша, Чайковського, Бардова,

Жабоедова, Маланчука, Кучина, Науменка, Земскова, Скрипник, Канюри, Петренка, Степаненка, Лизогуба, Голоти, Крамарьова, Волосовця, Голубовської, Колеснікової, Губської, Комісаренка, Гнатко, Васильєвої, Зайченко, Калібабчук, Аврахової, Антоненко, Гайової, Дзевульської, Кисельової, Яременка, Натрус, Напреєнка, Косяченка, Ниженковської, Левицького, Березенко, Марушка, Мітюряєвої-Корнійко, Бенюка, Бур'янова, Шипуліна, Кондратюка, Деєвої, Дронова, Іоффе, Сусака, Храпача, Колосовича, Іванчова, Гички, Петренка, Дуброва, Соколової, Грузевої, Парія, Пойди, Гринзовського, Литвиненко, Барної, Ткаченка, Омельчука, Гаркавого, Курченка, Верещако, Хайговича, Пасечнікова, Лукашука, Борисенка, Неспрядька, Фліса, Хоменко, Савичука, Чермака, Тутченка, Яковенко, Михайличенка, Чабана, Матяша та багатьох інших.

Не можна не згадати видатних випускників нашого університету: Архієпископ Лука (В.Ф. Войно-Ясенецький), відомі письменники Михайло Булгаков (рис. 1), Віталій Коротич та Юрій Щербак; лікар-космонавт Олег Атьков; всесвітньо відомі вчені, академіки: Олександр Богомолец, Данило Заболотний, Платон Костюк, Олена Лук'янова, Нобелівський лауреат Євген Чазов, Юрій Кундієв, Леонід Розенфельд, Федір Тринус; академіки та професори: Ісаак Трахтенберг, Сергій Комісаренко, Аліна Романенко, Микола Тронько, Юрій Вороненко, Юрій Фещенко, Василь Лазоршинець, Євген Педаченко, Юрій Антипкін, Владислав Безруков, Жанна Возіанова, Володимир Міхньов, Наталія Горovenко, Наталія Пасечнікова, Сергій Возіанов, Ірина Дикан, Олександр Усенко, Володимир Медведь, Юрій Губський, Борис Тодуров, Борис Маньковський, Сергій Страфун, Єлизавета Шунько, Олександр Пархоменко, міністри охорони здоров'я Юрій Поляченко, Ілля Ємець, міністр охорони здоров'я у 2014 р., президент Всеукраїнського лікарського товари-

Рис. 1. Диплом щодо присвоєння ступеня «лікаря з відзнакою» Михайлу Опанасовичу Булгакову, виданий Імператорським університетом Святого Володимира у 1916 р. (фото з сайту НМУ імені О.О. Богомольця)

Рис. 2. Вид з Бесарабської площі на Університетський бульвар (тепер бульвар Шевченка) та будівлю Імператорського університету Святого Володимира. Кінець XIX ст. (фото з сайту НМУ імені О.О. Богомольця)

ства (ВУЛТ) Олег Мусій та нинішній керманіч га-лузі Віктор Ляшко.

Цікаво, що КМІ у роки Другої світової війни започаткував та допоміг кадрами при створенні та організації Челябінському та Чернівецькому медичним інститутам.

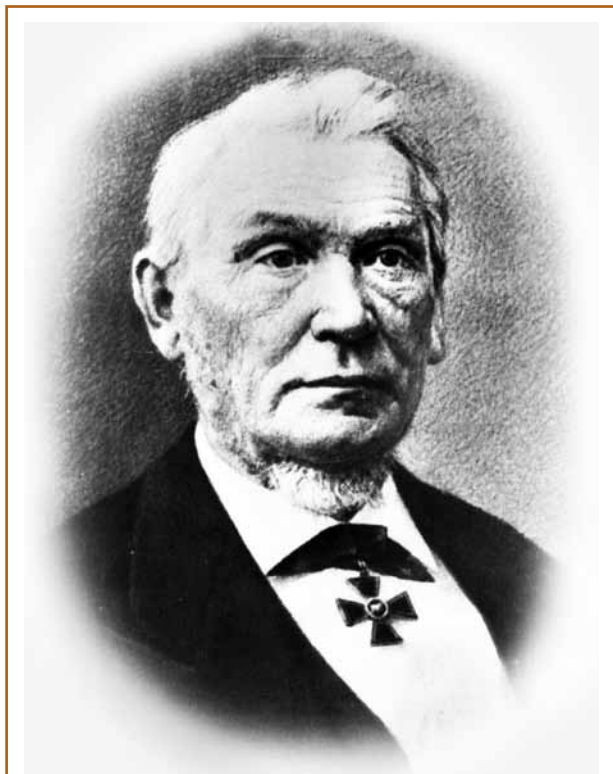
Нині усі випускники КМІ та НМУ, відомі вчені, академіки, професори, фахові викладачі, студенти, аспіранти, практичні лікарі — це все велике Братство Університетської Родина, в якій усі є рівними та знаними, адже вийшли вони зі стін єдиної рідної Alma Mater. Наш університет і нині знаходиться на передових позиціях світової медичної науки й освіти. Розвиваються його наукові та клінічні школи, створюються власні університетські клініки, запроваджуються у практику сучасні медичні та педагогічні інновації та започатковуються нові освітні напрями. Нині науково-педагогічний колектив університету є одним із найбільших у Східній Європі і налічує близько 1,5 тис. науковців, серед яких 224 доктори наук та 168 професорів, 900 кандидатів наук і докторів філософії та понад 420 доцентів.

Щорічно наша Alma Mater гостинно відкриває свої двері для більш ніж 1,7 тис. вітчизняних та іноземних студентів. Медичну освіту у Київ приїжджають здобувати студенти з більш ніж 70 країн світу. Загальне число студентів сягає понад 10 тис. Диплом НМУ імені О.О. Богомольця визнається усіма провідними країнами світу. У наукових лабораторіях нашого університету творять науковий пошук понад 180 майбутніх докторів філософії та докторів наук — майбутнє нашого університету, запорука його динамічного розвитку у XXI та наступних століттях. Кожен сьомий лікар в Україні — випускник нашого університету, в кожній третій країні світу працює лікар із дипломом НМУ імені О.О. Богомольця. І ще один цікавий факт — кожна третя дитина у Києві народжується у пологових будинках, що є клінічними базами універси-

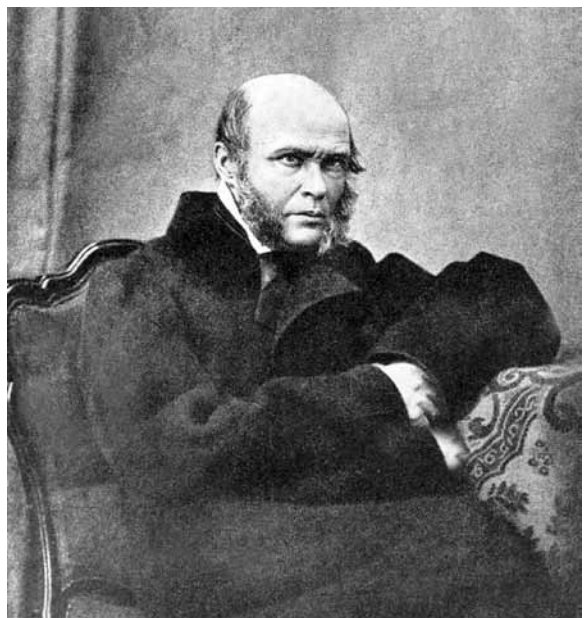
тету. Високий рівень підготовки майбутніх лікарів і молодих вчених у ньому забезпечується потужним кадровим потенціалом, передовими технологіями організації та здійснення навчально-виховного процесу, тісною інтеграцією освітньої, наукової та лікувальної діяльності, активною міжнародною співпрацею, сучасною матеріально-технічною базою, формуванням активної громадянської позиції наших вихованців.

А починалося все у далекому травні 1840 р., коли російський імператор Ніколай I з метою розвитку медичної освіти на південному заході Російської імперії наказав створити медичний факультет у вже відкритому ним у 1834 р. Імператорському університеті Святого Володимира (рис. 2).

Базою створюваного медичного факультету в Києві стала закрита царатом через студентські протести та повстання у Польщі Вільненська медико-хірургічна академія. Університет у Києві мав стати одним із головних центрів російської освіти в Україні, адже у більшості гімназій Києва тоді велося викладання польською мовою, та й серед студентів і викладачів більшість склали представники польської та спольщеної української шляхти. На щастя, новопосталий у Києві університет згодом став саме осередком українства та української просвіти. Варто згадати Кирило-Мефодіївське товариство (Братство), започатковане в уні-

Рис. 3. Професор Володимир Опанасович Караваєв, дійсний таємний радник, Почесний громадянин міста Києва, перший декан та заслужений професор медичного факультету Імператорського університету Святого Володимира (фото з сайту НМУ імені О.О. Богомольця)

Рис. 4. Видатний вітчизняний вчений-хірург, освітянин, професор Микола Іванович Пирогов — один із фундаторів медичного факультету Імператорського університету Святого Володимира (фото з відкритих джерел)

верситеті професором Миколою Костомаровим за підтримки Тараса Шевченка (*Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Незабутні постаті*, 2005).

Першим же деканом медичного факультету було призначено професора Володимира Опанасовича Караваєва (1811–1892) (рис. 3), молодого талановитого хірурга — учня М.І. Пирогова. Йому на той час було лише 29 років. Разом зі своїм наставником В.О. Караваєв розпочав відбір анатомічних та інших колекцій і навчального приладдя, необхідних для навчання студентів-медиків, та забезпечення їх термінового перевезення з Вільно до Києва (*hntmuofficial.com*). Серед них був і відомий анатомічний препарат — скелет з м'язами вільненського ката, що й нині зберігається в Анатомічному музеї нашого університету.

Професор М.І. Пирогов (рис. 4) особисто займався підбором професорів та викладачів для створюваного медичного факультету університету. Згодом він чимало зробив для його розвитку, перебуваючи на посаді попечителя Київського навчального округу, що тоді включав Полтавщину, Поділля та Волинь, тобто майже третину України. На цій посаді він створив понад 300 недільних шкіл для дітей українських селян (*Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Незабутні постаті*, 2005; *www.univ.kiev.ua*). До речі, і пішов він з цієї посади через проблемні питання підготовки казеннокоштных студентів. Його у цих питаннях завжди підтримував відомий київський лікар-терапевт, професор Федір Меринг, який керував першою терапевтичною клінікою університету (один з найбільших землевласників у Києві).

Ось як описав у «Щоденнику старого лікаря» М.І. Пирогов свою роботу з організації медичного факультету у Києві: «Всѣ дѣла и даже выборы медицинских факультетовъ всѣхъ русскихъ университетовъ проходили черезъ наши руки. Особливо же вновь учреждавшійся въ то время медицины факультетъ кievского Университета почти всецѣло учреждался и избирался въ нашей Комиссії» (*nmuofficial.com*). Так, за рекомендацією М.І. Пирогова на посаду завідувача кафедри теоретичної хірургії з госпітальною хірургічною клінікою був призначений видатний російський хірург М.В. Скліфосовський. Гарячими послідовниками ідей М.І. Пирогова стали видатні київські хірурги, професори М.М. Волкович та А.П. Кримов, які теж очолили провідні факультетські кафедри. Враховуючи визначні заслуги М.І. Пирогова у становленні та розвитку медичного факультету Імператорського університету Святого Володимира, 20 квітня 1855 р. Вчена рада університету обрала його почесним членом (*Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Незабутні постаті, 2005; www.univ.kiev.ua*).

Спадкоємцями новаторських ідей у медичній освіті, особливо щодо практичної підготовки студентів саме біля ліжка хворого, були перші вітчизняні професори факультету — В.О. Караваєв, М.І. Козлов та О.П. Вальтер, які згодом стали гордістю університету та української медичної науки (*nmuofficial.com; hwww.univ.kiev.ua*).

Блискуча ерудиція та енциклопедичні знання професора М.І. Козлова, який 9 вересня 1841 р. прочитав студентам медичного факультету університету першу лекцію з анатомії, давала йому можливість викладати одночасно й курс історії медицини. Розвиток ідей М.І. Пирогова щодо описової та топографічної анатомії можна простежити у діяльності професора кафедри анатомії О.П. Вальтера. Саме за його ініціативою у 1851 р. за проектом відомого архітектора О.В. Беретті на Фундуклеїв-

Рис. 5. Будинок Анатомічного театру медичного факультету Імператорського університету Святого Володимира на вул. Фундуклеївській, середина XIX ст. (фото з сайту НМУ імені О.О. Богомольця)

Рис. 6. Студенти медичного факультету Імператорського університету Святого Володимира та тогочасний хірургічний інструментарій (фото з сайту НМУ імені О.О. Богомольця)

ській вулиці (нині вул. Б. Хмельницького) був побудований Анатомічний театр — один з найкращих на той час не лише в усій тогочасній Російській імперії, але й у світі (*Аронов Г.Ю., Пелешук А.П., 2001a*). Професор В.О. Беєв у захопленні називав його «Палацом Науки» (рис. 5).

Для його побудови було обрано віддалену ділянку подалі від основних магістралей міста. Із 1869 р. в будівлі Анатомічного театру знаходилися кафедри загальної патології і гістології. А у 1875 р. біля Анатомічного театру було побудовано одноповерховий флігель, в якому розмістилися наукові патогістологічні лабораторії.

Отже, у вересні 1841 р. на перший курс медичного факультету Імператорського університету Святого Володимира було прийнято 22 студенти (рис. 6) (*nmuofficial.com*). Професор В.О. Караваєв викладав першокурсникам енциклопедію та методологію медицини. Строк навчання на медичному факультеті становив 5 років, у той час як на філософському та юридичних факультетах — 4 роки.

Царський міністр народної освіти, граф С.С. Уваров визначив медичному факультету тільки 10 кафедр, серед яких: 1) анатомія фізіологічна з мікрографією; 2) фізіологія здорової людини; 3) фізіологія хворої людини, або патологічна фізіологія з патологічною анатомією; 4) загальна терапія та «врачебное веществословіє» з необхідними вказівками на токсикологію; 5) оперативна хірургія з хірургічною клінікою; 6) теоретична хірургія з офтальмологією; 7) спеціальна терапія у повному обсязі; 8) терапевтична клініка з семіотикою; 9) акушерство теоретичне і практичне, акушерська клініка; 10) державне лікарезнавство («врачебновѣденіє»), до якого входять а) судова медицина; б) медична поліція з гігієною; в) лікарське законодавство, тобто короткий виклад справи, порядку служби, а також відомості про громадянську службу та правознавство у необхідному для лікаря обсязі; г) ветеринарна поліція з епізо-

отичними хворобами (*ntuofficial.com*; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Незабутні постаті*, 2005). Частина кафедр мала створюватися поступово, з організацією на факультеті старших курсів.

Нині важко уявити, що на той час В.О. Караваєв був єдиним хірургом не лише в Києві, але й у Київській губернії. Можна лише здогадуватися, як важко йому було, оскільки за рік (із липня 1841 до липня 1842 р.) він виконав 180 операцій, причому без жодного летального випадку. А серед них були такі складні, як ампутація стегна і гомілки, видалення пухлин і спеціальні очні та пластичні операції. Багатьом хворим із катарактою він повернув зір. Саме він створив у Києві першу офтальмологічну клініку та започаткував подачу ефірного наркозу з метою ефективного знеболення, першим у Російській імперії зробив пункцію перикарда (*ntuofficial.com*).

Сам великий М.І. Пирогов захоплювався філігранною хірургічною технікою В.О. Караваєва. В усіх хірургічних та акушерських клініках університету, крім палат та необхідних операційних, були вперше облаштовані навчальні кімнати для студентів, кабінети для професорів та ординаторів. Саме заняття біля ліжка хворого у поєднанні з вивченням фізіології, оперативної хірургії, топографічної та патологічної анатомії стали основою викладання хірургії за В.О. Караваєвим.

На околиці Києва у нього була своя безкоштовна амбулаторія (нині район Караваєвих дач), у якій він лікував бідних хворих, що з'їжджалися з багатьох губерній України. Про нього ходили легенди. Одну з них переповідає видатний український історик медицини професор О.А. Грандо у своїй статті у часописі «Дзеркало тижня» «До яких пор мы будем равнодушны к своей истории?»: «Зустрічаються на околиці Києва два селянина, обидва на возах, у які були запряжені воли. Зупинилися один проти одного і питає той, хто з Києва їде, того, хто до Києва: «Куди ти їдеш, чоловіче?» — І йому відповідає другий селянин: «*Їду в Київ у Лавру Богу помолитися і Караваю уклонитися*».

Коли у 1892 р. не стало В.О. Караваєва, який помер від грипу під час епідемії у Києві, в останню путь на Байкове кладовище свого народного лікаря проводжало майже усе населення трьохсоттисячного на той час Києва. Неможливо не навести тут слова з прощальної промови професора Івана Сікорського (батька видатного авіаконструктора), що зворушили усіх киян: «...Имя Киева — дорогого нашему сердцу Киева — останется навсегда связанным с именем Караваева. Своим великим искусством Караваев положил прочное основание врачебной славы Киева и его медицинского факультета, и нам остаётся лишь поддерживать эту славу. ... Въ этих стѣнахъ, где зрѣть и крѣпнеть челоуѣческое знаніе, где живѣть наука, онъ навсѣгда останется героемъ врачеванія

подъ скромнымъ именемъ труженика науки. Скоро его лицо навѣки скроется отъ нашего взора, но я уверенъ, что многимъ изъ насъ захотелось бы ещё и ещё тысячу и тысячу разъ взглянуть на него, вглядѣться въ его симпатичные черты, въ этотъ образъ самобытного, независимого челоуѣка, который, живя среди всѣхъ увлеченій и ухищреній людской жизни, сумель сохранить привлекательную простоту учёного и величавое спокойствіе мудрого челоуѣка» (*Червинский П., 1995*).

Кияни назвали на його честь Караваївською вулицю, що проходила біля університету та на якій були розташовані лікарні, фешенебельний на той час «будинок Мороза», де проживали професори університету, зокрема і професор В.О. Караваєв (нині вул. Володимирська, 61/11). Тепер це вулиця Льва Толстого, що починається теж від площі Льва Толстого. Явище, скажімо, рідкісне і навряд чи виправдане, щоб вулиця і площа, що з'єднані між собою, двічі називалися одним ім'ям за подання Київського ревкому у 1920 р. Та й бував у Києві російський письменник Лев Толстой поодинокі рази на богомільні у Лаврі і залишив спогоди про наше місто далеко неоднозначні. Було б дуже добре, аби київська влада та громада до ювілею НМУ ім. О.О. Богомольця відновила історичну справедливість і повернула цій вулиці ім'я Почесного громадянина міста Києва, першого декана медичного факультету Імператорського університету Святого Володимира, заслуженого професора Володимира Опанасовича Караваєва.

У травні 1845 р. відбувся перший випуск медичного факультету Імператорського університету Святого Володимира, який закінчили тільки три особи, які отримали дуже шановане тоді звання «лікаря». Нині випуски НМУ імені О.О. Богомольця сягають до 2 тис. осіб.

Під керівництвом професора М.І. Пирогова вчені-хірурги медичного факультету Імператорського університету Святого Володимира розпочали розробляти основи військово-польової хірургії, адже Російська імперія готувалася до Кримської війни 1854–1855 рр., що стала суттєвим поштовхом для розвитку тогочасної медичної науки.

Яскравий слід в історії Alma Mater залишив видатний український вчений-анатом і гістолог Володимир Олексійович Бец (1834–1894). Його новаторські дослідження архітектоники головного мозку були визнані в усьому світі та удостоєні численних відзнак на міжнародних форумах та виставках у Петербурзі та Відні. Саме ним описані у 1874 р. велетенські пірамідні нервові клітини, названі нині «клітинами Беца». Його безцінна колекція анатомічних препаратів, за яку пропонували 7 тис. гульденів золотом, була передана у дар медичному факультету та зберігається тепер в Анатомічному музеї НМУ. Цікаво, що професор В.О. Бец був також відомим дослідником української історії та разом з Володимиром Боніфатійовичем Антоновичем на-

писав та видав книгу «Історичні діячі Південно-Західної Росії», котра в Російській імперії була сприйнята як прояв українського сепаратизму (Шаров І., 2006). За вільнодумство його було звільнено з університету і помер він у бідності.

Перші два десятиліття медичного факультету супроводжувалися чималою кількістю студентських страйків та повстань, які й призвели до ухвалення вкрай жорсткого статуту університету у 1842 р. На думку професора Михайла Володимирського-Буданова, Імператорський університет Святого Володимира у ті роки за рівнем жорсткості управління знаходився у стані гіршому за інші університети Російської імперії (*Основание и развитие кафедры политической экономии и статистики в Императорском университете св. Владимира, 2004*). Показовим відносно медичного факультету є звернення київського генерал-губернатора Дмитрія Бібікова до студентів-медиків: «Ви, панове, пляшіть, картярюйте, чіпляйтеся до чужих дружин, відвідуйте шльондр, але політикою не займайтеся, інакше вижену з університету» (Новиков М.В., Перфилова Т.Б., 2012). У російському оригіналі висловлювання були значно виразнішими. Бібіков вважав, що «чим менше науки в університеті, тим краще і безпечніше».

Переваги, які мали казеннокоштні студенти перед своєкоштными, можна простежити у нормативних документах. Згідно з «Правилами для практичних занять студентів Університету Святого Володимира з хімії 1848 року», своєкоштні студенти щосеместру вносили 5 рублів сріблом за користування лабораторними приладами, у той час як казеннокоштні отримували все необхідне за рахунок суми, виділеної на потреби хімічної лабораторії. Студенти, які перебували на державному утриманні, за власним бажанням могли навчатися фехтуванню, танцям, музиці та верховій їзді, для чого наймалися спеціалісти та призначалися додаткові години. Але студент утрачав казенне утримання в разі невдалого складання іспиту (*newspaper.univ.kiev.ua*).

У виписці з Державного архіву міста Києва ф. 16, оп. 469 спр. 274, у якому йдеться про розпорядок дня вихованців інституту казеннокоштних студентів, що датований серединою 40-х років XIX ст., вказувалося: «О 5 годині ранку відкриваються для студентів кімнати, де вони готуються до лекцій. О 7 годині ранку подається в їдальні чай, до якого студенти приходять уже одягнені, в сюртуках, о 8 годині чай закінчується, і в цей же час закриваються спальні, в які студенти протягом дня ні під яким приводом заходити не повинні. У свята й коли лекції не читаються, обід подається о першій годині дня, а в будні о 3 годині. О 8 годині вечора знову подається чай, а для тих студентів, які зайняті уроками мистецтв, у вільний від цих занять час. О 10 годині вечора відкриваються спальні й ставляться в них нічники, окрім яких іншого освітлен-

ня в спальнях вночі не повинно бути. Об 11 годині гасяться свічки в камерах, і камери зачиняються. Курити люльки й сигари забороняється, крім як у відведеній кімнаті. За всяке псування меблів та інших казенних речей відповідають студенти: вирахування коштів, які вони можуть одержати на службі чи з грошей, які вони отримують на вакаціях. Помічники інспектора мають нагадувати студентам ці правила і спостерігати за точним виконанням їх. Студенти зобов'язані беззаперечно підкорятися їм; у заклад можуть вступити і перебувати в ньому тільки ті, які будуть суворо їх виконувати. Порушники ж негайно будуть виключені з казенного утримання» (*newspaper.univ.kiev.ua*).

Перед випуском з університету майбутні лікарі давали Факультетську обіцянку (рис. 7).

Перша у Києві поліклініка відкрилася 1 листопада 1870 р. у будинку Березовського на розі вулиць Володимирської і Шулявської (згодом Караваївської). На пропозицію тодішнього декана, відомого патолога, професора Никанора Хржоншевського у ній надавали безоплатну медичну допомогу усім верствам населення викладачі медичного факультету: В. Бец, Є. Афанасьєв, Л. Горецький, М. Скліфосовський, О. Шкляревський, К. Трітшель та інші (Аронов Г.Ю., Пелешук А.П., 2001b; Коляденко В.Г. та ін., 2011).

У 1875 р. у Києві було відкрито міську Олександрівську лікарню, яка стала клінічною базою для основних клінік медичного факультету. На її базі у 1891 р. за ініціативою професорів В.Є. Чернова та І.В. Троїцького було побудоване перше у Києві дитяче відділення.

Також побудовано за особистим розпорядженням російського імператора Александра III у 1885 р. будівлі основних клінік університету факультетської терапії та хірургії на Університетському, згодом Бібіковському бульварі (нині бульвар Т.Г. Шевченка, 17).

У 60–90-х роках XIX ст. факультет поповнився плеядою блискучих учених та викладачів, серед яких В.Т. Покровський, П.І. Перемежко, В.Б. Том-

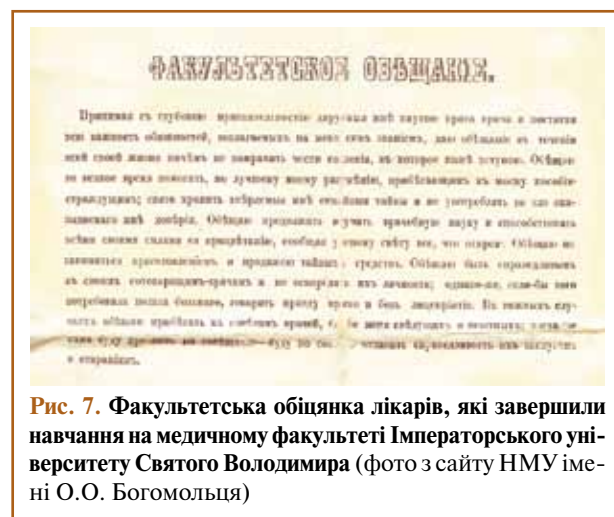

Рис. 7. Факультетська обіцянка лікарів, які завершили навчання на медичному факультеті Імператорського університету Святого Володимира (фото з сайту НМУ імені О.О. Богомольця)

Рис. 8. Співробітники київських біологічних та епідеміологічних лабораторій при медичному факультеті Імператорського університету Святого Володимира під час роботи. У центрі Д.К. Заболотний та В.В. Підвисоцький. 90-ті роки XIX ст. (фото з сайту НМУ імені О.О. Богомольця)

са, В.П. Образцов, Д.К. Заболотний, В.В. Підвисоцький, В.А. Субботін, Ф.Г. Яновський, Г.М. Мінх, А.В. Іванов та ін. Відкриття київського професора Г. Мінха і одеського лікаря Мочутковського у дослідах на собі, що ледь не коштувало їм життя, дозволило довести роль комах у передачі поворотного тифу.

Відомий український патолог, професор В.В. Підвисоцький (рис. 8) присвятив свій науковий пошук дослідженням будови підшлункової залози, процесам регенерації, інфекції та імунітету, етіології злоякісних пухлин, ендокринології тощо. Написаний ним у Києві підручник «Основи загальної патології» витримав 20 видань і перекладений 17 мовами (*nmuofficial.com*).

Великою заслугою професорів Василя Парменовича Образцова (1849–1920) та Миколи Дмитровича Стражеска (1876–1952) у 1909 р. в історії світової клінічної медицини стало описання клінічної картини тромбозу вінцевих артерій серця (1909–1910 рр.), чим була започаткована прижиттєва діагностика інфаркту міокарда. Численні учні В.П. Образцова: М.Д. Стражеско, М.М. Губергіц, Г.Р. Рубінштейн, Ф.О. Удінцев та В.І. Трусевич прославили Київську терапевтичну школу та *Alma Mater* не тільки в Україні (рис. 9).

Продовжувала зростати роль медичного факультету університету як наукового центру. Це сприяло утворенню при ньому низки наукових лікарських товариств, до яких входили як викладачі, так і лікарі.

Ще у 1840 р. було організовано Товариство київських лікарів, яке з 1849 р. очолювали професори медичного факультету. У 1881 р. було організовано студентське наукове товариство «Клиническое общество студентов-медиков», засновником якого став О.А. Кисіль, у майбутньому видатний педіатр-ревматолог та профілактик. При медичному факультеті також організовано низку об'єднань київських клініцистів: Наукове товариство акушерів-гінекологів (1885), Психіатричне (1897), Дерматологічне та

сифілідологічне товариства (1900) і Київське товариство дитячих лікарів (1901). «Труды», «Записки» та інші видання цих товариств являли собою значну наукову та історичну цінність (*nmuofficial.com*).

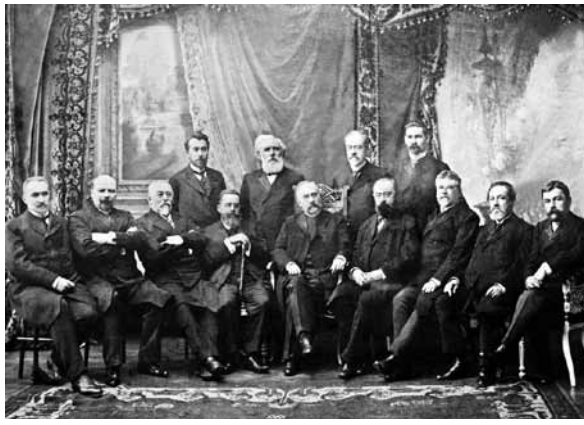
У 1883 р. на кафедру акушерства і гінекології університету був обраний академік Георгій Єрмолайович Рейн (1854–1942), який у подальшому став видатним організатором охорони здоров'я. Ним же було ініційоване створення першої в історії України кафедри педіатрії у 1889 р.

Він писав: «Медицинское дѣло сводилось главнымъ образомъ къ обеспеченію помощи больнымъ и къ прекращенію вспыхнувшихъ эпидемій, а задача устраненія условій, способствующихъ возникновенію и развитію заболеваний, и цѣлесообразная постановка общественной гигиены и санитаріи отходили, силою вещей, на второй планъ». Звертаємо увагу, що ця теза стала основою профілактичного напряму охорони здоров'я та дала вектор розвитку медичній науці того часу.

Виходячи з багатого досвіду земської медицини, Комісія із реформування, очолювана професором Г.Є. Рейном уперше в історії охорони здоров'я розробила норми забезпечення населення медичною допомогою, визначила необхідні розміри фінансування і потрібне число лікарів. У результаті був підготовлений пакет законопроектів з організації загальнодоступної медичної допомоги, організації роботи лікувальних установ, санітарної служби та боротьби з епідеміями, медичної освіти, медичного права, які були об'єднані в збірник «Статут охорони здоров'я та установи, які видають лікарсько-санітарним законодавством». Ряд законопроектів стосувався охорони материнства і дитинства (боротьба з дитячою смертністю, обмеження праці дітей і жінок на шкідливих виробництвах, строки допологової і післяпологової відпусток (Рейн Георгій Єрмолайович, 2020).

Перед революцією на медичному факультеті Імператорського університету Святого Володимира навчалось понад 1,5 тис. студентів, а кількість професорів налічувала більше 60.

Перед Першою світовою війною Імператорський університет Святого Володимира став одним з найбільших центрів Російської імперії з підготовки лікарів. У буремний революційний період 1917–1919 рр. у Києві існувало відразу три вищих медичних навчальних заклади. Окрім медичного факультету Імператорського університету Святого Володимира, в серпні 1918 р. великим державотворцем, гетьманом Павлом Скоропадським у Києві був створений як альтернатива проросійському медичний факультет Українського державного університету, де викладання навчальних дисциплін уперше в історії вищої медичної школи України відбувалося українською мовою. Також існував ще Київський жіночий медичний інститут, що був створений у 1915 р. на основі медичного відділення Вищих жіночих курсів.

Рис. 9. Професори медичного факультету Імператорського університету Святого Володимира (кінець XIX ст.) (фото з сайту НМУ імені О.О. Богомольця)

У липні 1919 р. університет Святого Володимира та Український державний університет радянською владою було об'єднано, як і обидва їхні медичні факультети, але збережено читання лекцій російською та українською мовами. Потім відбулося об'єднання з Київським жіночим медичним інститутом і до утвореного Інституту охорони здоров'я було ще приєднано в статусі стоматологічного факультету Одонтологічний інститут, а вже в січні 1921 р. радянська влада створила Київську державну медичну академію. У грудні 1921 р. академія остаточно отримала назву Київський медичний інститут, якому у 1946 р. було присвоєне ім'я президента Академії наук УРСР — академіка О.О. Богомольця.

Під час Другої світової війни Перший та Другий Київські медичні інститути були евакуйовані до Харкова, а згодом, через стрімкий наступ німців, до Челябінська, де запрацював об'єднаний Медичний інститут, що зібрав колективи медичних вишів Києва, Одеси, Вінниці та Дніпропетровська. У 1941–1942 рр. у Києві за ініціативою німецької окупаційної адміністрації був відкритий медичний інститут «Полімедікум». Після війни значна частина колективу Другого Київського державного медичного інституту переїхала до Чернівців, де за наказом Раднаркому УРСР був створений Чернівецький державний медичний інститут (*Київський виробничо-медичний інститут, 1931–1936; Биографический словарь заведующих кафедрами и профессоров Киевского медицинского института (1841–1991), 1991*). У 1954 р. за участю студентів та викладачів побудовано морфологічний корпус (*Трахтенберг И.М., 2006*).

У 1992 р. Київський медичний інститут реформовано та створено Український державний медичний університет імені О.О. Богомольця. Із 1995 р. носить горду назву НМУ імені О.О. Богомольця. Він має розгалужену систему доуніверситетської профорієнтаційної підготовки, що включала навчання в клубі «Юний медик», Українському медичному ліцеї та на підготовчих курсах різної тривалості.

У XXI ст. університет отримав 3 зірки в глобальному рейтингу університетів QS. Університет постійно посідає 1-ше місце серед медичних закладів вищої медичної освіти в консолідованому рейтингу закладів вищої освіти України за версією сайту «Освіта.UA». НМУ є одним з провідних наукових медичних центрів України та за індексом Гірша (Scopus) входить у першу трійку медичних закладів вищої освіти України. Тематика його фундаментальних і прикладних науково-дослідних робіт відповідає профілю підготовки спеціалістів і вимогам сьогодення, зокрема дослідження клінічного перебігу COVID-19 у дорослих та дітей і особливості бойових уражень у учасників АТО на сході країни.

Наукова та освітня співпраця проводиться з низкою університетів, серед яких Оксфордський університет (Велика Британія), Каролінський інститут (Швеція), Ягеллонський університет (Польща).

У 2011 р. у м. Болонья (Італія) університет приєднався до Асоціації підписантів Великої хартії провідних університетів світу (Magna Charta Universitatum), що ще раз підтвердило євроінтеграційний вектор розвитку нашої Alma Mater.

За часи своєї історії НМУ імені О.О. Богомольця підготував понад 100 тис. лікарів, з них понад 10 тис. для іноземних країн. Він став потужним європейським освітньо-науковим центром, що готує лікарів для багатьох країн світу.

Нині наш заклад відзначає не тільки 180-річчя від дня заснування, але й 140-річчя з дня народження академіка О.О. Богомольця і 140-річчя з часу створення Студентського наукового товариства імені О.А. Кисіля, 130-річчя з дня народження М.О. Булгакова та 210-річчя з дня народження першого декана професора В.О. Караваєва.

Відзначення ювілейної дати Alma Mater — це не лише підсумки значної роботи усього університетського колективу, а й, передусім, визначення нових напрямків підготовки студентської молоді та розвитку медичної освіти і науки відповідно до викликів сьогодення. Майбутнє університету у синтезі педагогічної творчості, наукових інновацій та лікарської майстерності.

Alma Mater для нас усіх назавжди у серці. З нами у пам'яті наші незабутні Учителі, Друзі та Колеги.

Завершити свій історичний нарис хочеться словами Гімну Національного медичного університету імені О.О. Богомольця:

*«Слався в пісні величальній
Світоч наш Національний,
Світоч наш Національний —
Медичний університет.
Слався в пісні величальній
Світоч наш Національний —
Шана народна.
Гордість Держави,
Слава і честь».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. **Аронов Г. Ю., Пелешук А. П.** (2001a) В центре Киева. Легенды і бувальщина київської медицини: 117; 304.
2. **Аронов Г. Ю., Пелешук А. П.** (2001b) Первая поликлиника. Легенды і бувальщина київської медицини: 47; 304.
3. **Биографический словарь заведующих кафедрами и профессоров Киевского медицинского института (1841–1991)**, (1991) И. М. Макаренко, И. М. Полякова: 160 с.
4. **До ювілею відомого вченого.** Професор В. О. Караваєв — перший декан медичного факультету Університету Св. Володимира. [Електронний ресурс]. Режим доступу: nmuofficial.com/news/do-yuvileyu-vidomogo-vchenogo-profesora-v-o-karavayev-pershyj-dekan-medychnogo-fakultetu-universytetu-sv-volodymyra/
5. **Історія Київського національного університету імені Тараса Шевченка.** [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.univ.kiev.ua/ru/geninf/history/#1-1.
6. **Київський виробничо-медичний інститут (1931–1936 рр.)** Університетознавство. Історична бібліотечно-ретроспектива БДМУ.
7. **Київський національний університет імені Тараса Шевченка: Незабутні постаті** (2005) [Авт.-упор. О. Матвійчук, Н. Струк: 248–249.
8. **Коляденко В. Г., Цехмістер Я. В., Яворовський О. П., Полякова І. М.** (2011) Декани медичного факультету Університету Св. Володимира (Національного медичного університету імені О. О. Богомольця). 1841–1919: Біографічні нариси та бібліографія. За ред. В. Ф. Москаленка: 152 с.
9. **Новиков М. В., Перфилова Т. Б.** (2012) Мрачное семилетие в истории российских университетов. Ярославский педагогический вестник, № 4, том I (Гуманитарные науки).
10. **Основание и развитие кафедры политической экономии и статистики в Императорском университете Св. Владимира** (2004) Базилевич В. Д., Гражевська Н. И., Гайдай Т. В., Леоненко П. М., Нестеренко А. П. История экономических учений. Учебное пособие: 1300 с.
11. **Рейн Георгій Єрмолайович. Лікар-реформатор: бібліограф. покажч.** (2020) Уклад.: Н. І. Мамедова, Л. Є. Корнілова, І. М. Сорока, О. Я. Антонюк: 159 с.
12. **Сайт Національного медичного університету імені О. О. Богомольця** (2021) [Електронний ресурс]. Режим доступу: nmuofficial.com/zagalni-vidomosti/istoriya/2021.
13. **Трахтенберг И. М.** (2006) Слово об alma mater, её выпускниках, учителях и мудрых предшественниках: 125 с.
14. **Червинский П.** (1995) Почетный гражданин. Зеркало недели. Выпуск 20 от 19.05.1995.
15. **Чигирик І.** Про життя казеннокоштных студентів Університету Св. Володимира [Електронний ресурс]. Режим доступу: newspaper.univ.kiev.ua/view_article.php?id=613
16. **Шаров І.** (2006) Вчені України: 100 видатних імен. ISBN 966-505-054-0

**KNOWN AND LITTLE KNOWN PAGES
OF ALMA MATER HISTORY
(to the 180th anniversary of the founding
of the Bohomolets National Medical
University)**

O. P. Volosovets

Bohomolets National Medical University, Kyiv

Summary. *This year the Bohomolets National Medical University (NMU) will celebrate the 180th anniversary of its foundation. The article presents a short essay on the historical path of the capital's medical university from the faculty of the Imperial University of St. Volodymyr to the Kyiv Medical Institute (KMI), later the Ukrainian O. O. Bohomolets State Medical University and now the Bohomolets National Medical University.*

Key words: *medical faculty, the Imperial University of St. Volodymyr, the Bohomolets Kyiv Medical Institute, the Bohomolets National Medical University.*

Адреса для листування:

Волосовець Олександр Петрович
01601, Київ, бульв. Т. Шевченка, 13
Національний медичний університет
імені О. О. Богомольця
E-mail: volosovec@ukr.net
Тел.: +38 (050) 900-49-56

Отримано 22.07.2021